

УДК 37.014.5: 37.014.3

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Ніколаєску Інна Олександрівна

м.Черкаси

Статтю присвячено проблемі формування соціальної компетентності учнівської молоді в позаурочній діяльності. Запропоновано найбільш дієві практико-зорієнтовані інноваційні форми роботи для використання у професійній діяльності педагогів щодо формування соціальної компетентності старшокласників у позаурочній діяльності. Наведено приклади формування соціальної компетентності школярів як на Україні, так і в інших країнах. Акцентована увага на практичному вирішенні окресленого питання в Черкаському регіоні.

Ключові слова: соціальна компетентність, старшокласники, позаурочна діяльність, соціальний проект, волонтерська діяльність, учнівське самоврядування, молодіжні клуби

Соціально-економічні перетворення зумовлюють значні зміни в освіті й вихованні: ставляться нові завдання, впроваджуються нові навчальні предмети, інноваційні освітні й виховні технології, створюються інноваційні моделі загальноосвітніх навчальних закладів, модернізується зміст освіти. Сучасне суспільство вимагає від школи не лише дати учням міцні знання та навички, а й сприяти вихованню й розвитку учнів відповідно до їхніх навчальних можливостей, потреб, запитів, задатків і здібностей. З огляду на це в психолого-педагогічних дослідженнях виокремився новий напрям наукових пошуків, пов'язаний із поняттями "компетентність", "соціальна компетентність", "життєва компетентність" тощо, які деталізуються і об'єднуються в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей, здатностей за навчальними галузями й життєвими сферами.

У сучасній психолого-педагогічній літературі представлено чимало досліджень, присвячених класифікації компетентностей (Л. Алексєєва, Е. Зеєр, І. Зимня, Н. Кузьміна, А. Мудрик, Л. Петровська, Д. Равен, Л. Сохань та ін.). Переважна більшість публікацій з'ясовують різні аспекти професійної, життєвої, трудової, комунікативної тощо (від 3 до 39) компетентностей. В усіх класифікаціях як складник цього поняття виокремлюють соціальну компетентність з різними назвами: соціально-трудова, соціально-психологічна, соціально-комунікативна, соціально-професійна.

Дефінітивний аналіз соціальної компетентності засвідчує комплексність цього поняття та відсутність однозначності в його визначенні та трактуванні змісту, структури і функцій. На передній план дослідники виводять різні характеристики і якості цього феномена. Так, соціальна компетентність розглядається у світлі здібностей людини, соціальних знань і вмінь, які забезпечують особистості соціальну адаптацію, соціальну обізнаність, уможливають досягнення оптимальної відповідності між особистістю та умовами соціуму, зафіксованими у поняттях "соціальний інтелект" та "соціальне мислення" (І. Зимня, Н. Калініна, С. Рачова, О. Пейчова, І. Черноусов, С. Учурова та ін.). У зарубіжних дослідженнях соціальної компетентності наголошують про систему уявлень щодо соціальної поведінки особистості та діяльності, які визначають комплекс навичок і вмінь, необхідних для успішної взаємодії в суспільстві, та умови її прояву (М. Аргайл, К. Данзігер, М. Гольдфілд та ін.).

Особливе місце в дослідженнях соціальної компетентності належить вивченню поведінки особистості в складних життєвих ситуаціях. За таких умов соціальна компетентність розглядається

як набір конструктивних способів їх розв'язання, а вміння імплементувати такі способи практично визначається головною ознакою соціально-компетентної поведінки особистості (Ф. Василюк, В. Васильков, О. Василькова та ін.).

Однак у психолого-педагогічній літературі, присвяченій актуальним питанням компетентнісного підходу та проблемам соціальної компетентності особистості, відсутня чітка концепція розуміння питання формування соціальної компетентності старшокласника, недостатність дослідження практичних шляхів формування соціальної компетентності старшокласника в позаурочній діяльності.

Метою статті є практичне осмислення формування соціальної компетентності старшокласників у позаурочній діяльності.

Сучасні вимоги до суспільного життя людини та його якості зумовила виокремлення й дослідження категорії "соціальна компетентність", яка, за твердженням Н. Бібік, передбачає здатність жити в соціумі (ураховувати інтереси й потреби різних груп; дотримуватись соціальних норм і правил; співпрацювати з різними партнерами), а також адекватно виокремлювати, ідентифікувати, фіксувати та аналізувати коло питань на перетині всієї системи соціальних відносин суспільства і людини [1]. Відтак проблема формування соціальної компетентності учнів дедалі виразніше виокремлюється в самостійний науково-педагогічний напрям.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти соціальна компетентність розглядається як здатність особистості продуктивно співпрацювати з партнерами у групі та команді, виконувати різні ролі та функції у колективі [3]. Соціальна компетентність входить у групу ключових компетентностей та відображена у всіх освітніх галузях, які вивчаються учнями основної школи. Найбільш провідною вона є під час вивчення суспільствознавчих, мовознавчих та літературознавчих дисциплін й набуває відтінку соціокультурної компетентності.

Узагальнюючи викладене, ми передбачаємо, що ці характерологічні якості набуваються у процесі опрацювання навчальних предметів, унаслідок впливу середовища, неформального спілкування, колективної взаємодії тощо. Проте практичного досвіду щодо формування соціальної компетентності учні як найкраще, на нашу думку, можуть набути у позанавчальній діяльності.

Пропонуємо, за нашими міркуваннями, найбільш дієві та результативні форми роботи щодо формування соціальної компетентності старшокласників у позанавчальній діяльності, які активно діють у межах Черкаського регіону.

Залучення учнів до шкільних молодіжних клубів та учнівського самоврядування. Важливою умовою формування соціальної компетентності старшокласників є розвиток демократичних засад шкільного учнівського самоврядування як добровільного об'єднання учнів з метою розвитку вміння господарювати в навчальному закладі, співпрацювати на принципах партнерства, гласності, демократизму з батьківським та педагогічним колективами. Основу учнівського самоврядування становить реальне та ефективне волевиявлення учнів, яке забезпечує діловий ритм життя школярів, створює умови для розкриття їхнього творчого потенціалу у різних сферах життєдіяльності.

Пропагування освітніх та культурних потреб старшокласників, захист їхніх прав та інтересів, організація дозвілля на пере-

рвах та в позаурочний час, забезпечення порядку на території закладу, проведення різноманітних суспільно корисних та культурних заходів, робота зі збереження шкільного майна, благоустрою території, соціальні дослідження з проблем життєдіяльності усієї шкільної громади, паритет на участь у засіданнях з педагогічних рад, на яких розглядаються важливі для учнів питання, робота шкільного штабу з профілактики правопорушень серед неповнолітніх – неповний перелік конкретних справ, якими опікується учнівське самоврядування Монастирищенського навчально-виховного комплексу «Ліцей – загальноосвітня школа I-III ступенів «Ерудит» Монастирищенської районної ради Черкаської області [5].

Старшокласники, які є членами учнівського самоврядування, активно беруть участь у різноманітних заходах, як-то: заходи з пропаганди активного, здорового способу життя, організація та взаємодопомога по навчанню, підтримка дітей з особливими потребами, упорядкування парків, місцевих пам'яток історичного значення та інше.

Дієвим способом залучення ліцеїстів до суспільного життя міста та країни, формування важливих якостей громадянина-патріота є робота шкільного клубу «Юний журналіст», який функціонує на базі ліцею, та випуску під керівництвом редакційної колеги клубу інтернет-газети «Ліцейчик».

Залучення учнівської молоді до волонтерської діяльності. Волонтерство – один із ресурсів формування соціальної компетентності молоді та умова реалізації себе у виконанні певних обов'язків перед країною та суспільством. Молодий волонтер завдяки соціальній діяльності набуває практичних життєвих орієнтирів, досвід, оволодіває мистецтвом життєтворчості, саморозвитку особистості. Для учнів основної школи участь у волонтерській роботі є гарною можливістю самоствердитися в очах підлітків, батьків, учителів, удосконалювати вміння спілкуватися на засадах довіри та поваги, розвивати навички добротворення та милосердя. Волонтерська діяльність за видами роботи може бути різною: від організації та проведення масових фізкультурно-спортивних заходів (наприклад, змагання, конкурси, фестивалі, різні спортивні свята тощо) до допомоги по організації життєдіяльності не лише регіону, у якому вони проживають, але й за межами країни різним категоріям населення.

З метою створення цілісної системи практичної діяльності та взаємодії учнівської молоді з одним, формування ключових компетентностей старшокласників, зокрема формування соціальної компетентності, було розроблено сайт «Ліга старшокласників Черкащини» [2]. У рамках цього сайту діють 10 змістових напрямів, одним із яких є підпроект «Добро починається з тебе», який сприяє дослідженню проявів, опису і представлення милосердного, доброзичливого, толерантного ставлення до людей на рівні міжособистісних стосунків.

У рамках підпроєкту «Добро починається з тебе» формування соціальної компетентності старшокласників відбувається на засадах благочинності. Для учнів старших класів це є можливість самоствердитися в очах однолітків, набути соціального досвіду та нових знань, навичок проведення суспільно корисного дозвілля. Волонтерська діяльність старшокласників спрямовувалась на надання допомоги людям, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують особливої уваги інших. Наприклад, учні Городищенського району свою діяльність у цьому підпроекті представили описом реалізації власного проєкту «Хай проростають паростки добра», який мав на меті прояв милосердного ставлення до людей, що потребують допомоги; ціннісного ставлення до родинних стосунків та почуття відповідальності за членів родини, які потребують піклування; усвідомлення важливості волонтерської діяльності для становлення особистості як громадянина України. Для старшокласників участь у цьому проєкті була хорошою нагодою проявити свою відповідальність за прийняті рішення, активність у суспільному житті та вміння доводити почату справу до кінця.

Крім цього, була здійснена шефська допомога – проведення свят для малюків дитячої установи «Сонечко»; благодійна акція «Подаруй книгу в шкільну бібліотеку», «Посади дерево», «Збережемо птахів взимку!» та ін.; здійснені операції «Пам'ятник», «Ветеран

живе поруч». З безліч справ старшокласники набували соціального досвіду в об'єднанні зусиль батьків, учнівського самоврядування і педагогічного колективу школи у практичній діяльності й спілкуванні, крім того, кожен отримав можливість відчути себе причетним до розв'язання загальної важливої проблеми, навчитися порушувати й вирішувати проблеми, розвинути вміння брати на себе відповідальність та оцінювати результати власної діяльності.

Важливою складовою щодо формування соціальної компетентності старшокласників у рамках Ліги став підпроект «Щоденник корисних справ». Діяльність учнів старших класів у рамках цього підпроєкту спрямовувалась на здійснення старшокласниками суспільно-корисних справ у громаді та довкіллі, тобто учні набували досвіду соціально спрямованих учинків. Наприклад, під час реалізації підпроєкту вихованці Мліївської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 Городищенської районної ради збільшили кількість індивідуальних благодійних учинків по відношенню до рідних і близьких, сусідів, хворих і самотніх людей похилого віку; розширили коло суспільно корисних ініціатив учнівського самоврядування, а саме: посадка дерев у лісництві, збір урожаю овочів та яблук, екологічні акції по благоустрою села, догляд за обеліском Слави, пам'ятниками, братськими могилами, місцями поховань невідомих солдат, догляд за садом ветеранів, збір лікарських рослин для шкільного фітобару, дарування книг для шкільної та сільської бібліотеки; збір одягу, овочів та консервації для дітей, які підлягають охороні та соціальному захисту, вирішення побутових проблем категорійних сімей.

Таким чином, у процесі підготовки та проведення кожної колективної справи у рамках цього підпроєкту старшокласники набули соціально цінного та практичного досвіду, отримали можливість проявити себе у соціально спрямованій діяльності, виховували у себе й однолітків бажання допомагати людям з особливими потребами та односельцям похилого віку. Учні старших класів усвідомили і на практиці навчались знаходити шляхи розв'язання сучасних екологічних проблем, відчули почуття особистої відповідальності за стан довкілля на місцевому, регіональному і національному рівнях, відродили кращі традиції українського народу щодо взаємовідносин людини із довкіллям.

Участь старшокласників у проєктній діяльності, зокрема створення соціальних проєктів. Соціальний проєкт як метод розвитку соціальної компетентності має практичну цінність та передбачає самостійність проведення, можливість вирішення актуальних проблем; він гнучкий у напрямку роботи і швидкості її виконання й сприяє прояву здібностей підлітків щодо вирішення завдань більш широкого спектра дій, а також сприяє налагодженню взаємодії між підлітками.

Соціальний проєкт має за мету сформувати дослідницьку діяльність дитини, яка пов'язана з реальністю, що її оточує, і заснована на її інтересах. Основне завдання соціального проєкту – озброєння дитини інструментарієм для вирішення проблем, пошуку і досліджень у життєвих ситуаціях. До організації соціального проєкту висуваються такі вимоги: проєкт педагогічно значущий, тобто учні набувають соціальні знання, взаємодіють на міжособистісному рівні, опановують необхідними для компетентної поведінки способами мислення і дії; є значущим для найближчого та опосередкованого оточення учнів (однокласників, батьків, педагогів); розробляється за ініціативи учнів; заздалегідь спланований, сконструйований, але разом з тим допускає гнучкість і зміни під час виконання; реалістичний, орієнтований на наявні в школі ресурси; орієнтований на вирішення конкретної проблеми, його результат має споживача; цілі проєкту звужені до розв'язуваного завдання [6].

Цікавим, на нашу думку, є проєкт «Вісім життєвих компетенцій, що змінюють поведінку» (м. Київ), який спрямований на підвищення спроможності молодого покоління формувати поведінку успішної, дієвої та мобільної людини відповідно до викликів сьогодення [4]. Завдяки створенню та реалізації власних соціальних проєктів для школи та громади, участі у тренінгах та дебатних турнірах, зустрічам з успішними людьми, учасники проєкту (школярі старших класів) мають можливість розвинути вісім компетенцій, що формують щоденну поведінку свідомої, здатної

до дії, ціннісно орієнтованої молодого людини. Проект спрямований на поведінкові зміни у молодого підростаючого покоління шляхом усвідомлення можливостей сьогодення для кожного, вміння проектувати, залучати ресурси для реалізації власних ідей, орієнтуватися на цінності (сучасного суспільства, нації, особистості).

Програма навчання поділяється на три взаємопов'язані етапи, які направлені на формування соціальної перспективи, ментальне дослідження поколінь та сучасності; розвиток комунікативних компетенцій, лідерства та роботи у команді; виконання соціальних проектів у школах та місцевих громадах. Кожен учасник програми виконує лише власно сформовані завдання та проекти, самостійно шукає необхідну інформацію та ресурси, веде Путівник самоосвіти та самооцінки. Старшокласники мають змогу під час навчання оцінювати власний рівень оволодіння компетенціями та характеризувати зміни у власній поведінці. Закріплення теоретичної інформації та набутих знань старшокласниками відбувається з використанням активних форм навчання, як-то: тренінги, презентації, дебати, дискусії тощо.

З метою залучення учнів старших класів Черкаського регіону до створення соціальних проектів, які сприяють формуванню власної соціальної позиції та соціальної активності, у межах сайту Ліги старшокласників було створено підпроект "Знаю та реалізую свої права". Підпроект мав за мету залучити старшокласників до презентації та представлення конкретної власної активності суспільної позиції, соціальної активності та ініціативи, а також представити електронний опис ефективних прикладів організації просвітницької роботи правового спрямування, адже справжній українець має бути правосвідомим: знати закони своєї країни й дотримуватись їх, а також вміти на демократичних засадах вимагати від держави забезпечення реалізації прав і свобод своїх та інших громадян.

З метою ознайомлення однокласників з їх правами і обов'язками

та з основними документами, які забезпечують права дитини, учнями Неморозької ЗОШ I-II ступенів Звенигородської районної ради було розроблено і розміщено на сайті слайд-презентацію на тему "Це повинен знати кожний!", у якій за допомогою схем, малюнків, фотографій, таблиць та віршів старшокласники розповіли, які права мають діти у всьому світі, які документи охороняють права дітей; пояснили, яким чином можна захистити права дитини в Україні; ознайомили однокласників з випадками порушень прав дитини, подали інформацію про те, куди можна звернутись у разі порушення прав дитини.

Члени учнівського комітету молодіжної організації "Відродження" Денгівського НВК Золотоніського району у рамках підпроекту "Знаю та реалізую свої права" підготували електронну газету "Я і мої права", на сторінках якої висвітлювали актуальні та гострі питання, ділилися новою інформацією соціально-правового змісту.

Таким чином, діяльність старшокласників у рамках підпроекту "Знаю і реалізую свої права" допомогла учнівській молоді не лише краще усвідомити необхідність цінувати й поважати рідну країну та її закони, а й сформувати в собі риси свідомої, соціально активної особистості, здатної до захисту на демократичних засадах своїх прав і свобод.

Наш попередній аналіз заявленої проблеми засвідчує, що формування соціальної компетентності учнівської молоді – одне з актуальних завдань сьогодення. Українці важливо гармонізувати процес соціалізації підлітків, формувати в них почуття солідарності, згуртованості, відданості, причетності до загальної суспільної справи. Формуючи соціальну компетентність старшокласника в позаурочній діяльності, слід виходити з того, що вона має стати інтегральною складовою його особистості та сприяти подальшому розвитку індивідуальної свідомості та соціальної активності. Ці аспекти окресленої проблеми розглядатимуться в подальших наших дослідженнях.

Література та джерела

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід : рефлексивний аналіз застосування / Надія Михайлівна Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 45–51.
2. Ліга старшокласників Черкащини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.liga.ed-sp.net>
3. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти від 23 листопада 2011 року, №1392 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standatds/>
4. Проект «Вісім життєвих компетенцій, що змінюють поведінку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.irpin-fd.org.ua/acctually/146-konkurs-dlja-shkil.html>
5. Стороженко Н. Вчимося вирішувати проблеми життя учнівської молоді та місцевої громади /Наталія Стороженко, Наталія Кравець //Рідна школа. – 2013. – № 12. – С. 38–43.
6. Хуторской А. В. Современная дидактика : Учебник для вузов./ Андрей Викторович Хуторской. – СПб. : Питер, 2001.– 544 с.

Стаття посвящена проблеме формирования социальной компетентности ученической молодежи во внеурочное время. Предложено практико-ориентированные инновационные формы работы для использования в профессиональной деятельности педагогов по формированию социальной компетентности старшеклассников во внеурочное время. Приведены примеры формирования социальной компетентности учеников как в Украине, так и в других странах. Акцентируется внимание на практическом решении данного вопроса в Черкасском регионе.

Ключевые слова: социальная компетентность, старшеклассники, внеурочная деятельность, социальный проект, волонтерская деятельность, ученическое самоуправление, молодежные клубы

The article deals with the formation of the social competence of student youth after school. The author has proposed practice-oriented innovative forms of work for use in the professional work of teachers to build social competence of senior pupils outside school hours. The examples of the formation of social competence of students both in Ukraine and in other countries have been provided. The attention is focused on the practical solution of this issue in the Cherkassy region.

Key words: social competence, pupils, after-hour activities, social project, volunteering, student government, young club